

43-*Işknâme* ve *Gül ü Hüsrev*'de yeniden yazılan ortak hikâyeler**Sibel KOCAER¹****APA:** Kocaer, S. (2022). *Işknâme* ve *Gül ü Hüsrev*'de yeniden yazılan ortak hikâyeler. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (26), 720-731. DOI: 10.29000/rumelide.1075635.**Öz**

Bu makalenin odağında on dördüncü yüzyılın sonu ile on beşinci yüzyılın başlarına tarihlenen iki mesnevîde yer alan iki ortak hikâyeye vardır. İncelenen mesnevîlerden birincisi, adının Mehmed/Muhammed olduğu bilinen bir şair tarafından yazılmış, akademik literatüre ilk kez *Işknâme* (1398) adıyla tanıtılmış ve kaynağı henüz keşfedilmemiş olan bir mesnevîdir. İkinci mesnevî ise, Tutmacı adıyla anılan bir şair tarafından Farsçadan çevrilmiş olan *Gül ü Hüsrev*'dir (1406). Her iki mesnevînin de yazarları hakkında günümüze ulaşmış bir bilgi yoktur. *Işknâme* mesnevîsinin kurgusu âşıkların kavuşma – ayrılık – kavuşma maceraları açısından *Gül ü Hüsrev* ile benzerdir. Her iki mesnevî de kurgu ve içerikleriyle *şehzade işknâmeleri* olarak tanımlanan mesnevî geleneğinin bir parçasıdır. Bu makalede incelenen ortak hikâyelerden birincisi, mesnevî kahramanının oynadığı bir aşk oyunu ile esaretten kurtulmasını anlatır. İkinci ortak hikâyeye ise, yataкта yılan ile gelen ölümün hikâyesidir. İki mesnevî arasında metinsel bağlar kuran esaretten kurtulmayı sağlayan aşk oyunu hikâyesi ve kaleye kaçırılma motifi bu iki mesnevîyi karmaşık bir biçimde birbirine dolaştırır ve bu metinlerin ortak bir hikâyeye veya kaynaktan farklı kollara ayrılmış olduğunu düşündürür. Mesnevîdeki ana kahramanın veya âşiklardan birisinin ömrünün yılan ile sonlanması ise iki mesnevîyi de eski mitik geleneklere bağlar. Yakın Doğu ve Yunan mitlerinde ömür ve zaman ile ilişkilendirilen yılan, aynı zamanda kozmik döngünün de sembolüdür. Her iki mesnevîde de yılan ömrü temsil etmekte ve yılanla gelen ölüm bir döngünün bitişini ve yeni bir döngünün başlangıcını imlemektedir.

Anahtar kelimeler: *Işknâme*, *Gül ü Hüsrev*, ortak hikâyeler**Variants of shared episodes in the *Işknâme* and the *Gül ü Hüsrev*****Abstract**

This article focuses on two *masnavi* works which are dated to around the fourteenth and the beginning of the fifteenth century. The first has been introduced to the academic studies under the title *Işknâme* (1398), a composition of the poet Mehmed/Muhammed while its source(s) has yet to be discovered. The second, *Gül ü Hüsrev* (1406), is a translated work. The name or nickname of the poet/translator is Tutmacı. No information has survived about either of the poets/translators of these two works. The plot of the *Işknâme* resembles that of the *Gül ü Hüsrev* in terms of the adventures of their protagonists who keep on losing each other and being reunited. Both works belong to the specific category of the *masnavi* tradition which is defined as *the books of love for princes (şehzade işknâmeleri)*. This article discusses two stories common to both *masnavis*. The first is about the escape of the protagonist from captivity with the help of a love-game trick. The second is about death caused by a snake in the bed. The motif of being captured in a castle and the escape of the protagonist

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü (Balıkesir, Türkiye), skocaer@bandirma.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2024-6350 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 21.01.2022-kabul tarihi: 20.02.2022; DOI: 10.29000/rumelide.1075635]

by a love-game trick establish textual connections between these two masnavis, entwine them in a complex way and suggest that they are the later variations of either of a common story or of a common source. Also, the episodes about the death of the protagonist or lover by a snake connect these two works with the ancient mythologies and beliefs. The snake symbolizes the span of life and time in Near Eastern and Greek myths, and is also a symbol of the cosmic circle. In both stories the span of life is represented by the snake and accordingly the death caused by the snake symbolizes the end of one cosmic circle and the beginning of another.

Keywords: *İşknâme*, *Gül ü Hüsrev*, shared episodes

Giriş

Türkçe aşk mesnevileri klasik edebiyat çalışmalarının merkezinde yer alan temel araştırma konuları arasındadır. Günümüze değin bu mesneviler sayısız araştırmaya konu olmuş ve bu mesnevilerin transkripsiyon harflerine aktarımı, nüsha farkları gözetilerek karşılaştırmalı okumalarla yapılan edisyonları ve dil incelemeleri büyük ölçüde tamamlanmıştır. Bunların yanında, bu mesnevileri içerdikleri mitik öğeler, mazmunlar, karakter çözümlenmeleri ve kurgusal yapıları gibi farklı konu odaklarıyla inceleyen çalışmalar da gün geçtikçe artmaktadır. Bu mesnevilerde yer alan ortak veya benzer hikâyeleri, bu mesneviler arasındaki metinlerarası ilişkileri ve ortak kaynakları araştıran çalışmalar ise sayıca azdır. Bu makalenin odağında on dördüncü yüzyılın sonu ile on beşinci yüzyılın başlarına tarihlenen iki mesnevide yer alan iki ortak hikâye vardır. İncelenen mesnevilerden birincisi, adının Mehmed/Muhammed olduğu bilinen bir şair tarafından yazılmış, akademik literatüre ilk kez *İşknâme* adıyla tanıtılmış ve kaynağı henüz keşfedilmemiş olan bir mesnevidir. İkinci mesnevi ise, Tutmacı adıyla anılan bir şair tarafından Farsçadan çevrilmiş olan *Gül ü Hüsrev*’dir. Her iki mesnevinin de yazarları hakkında günümüze ulaşmış bir bilgi yoktur.

İlk kez Sedit Yüksel tarafından *İşknâme* adıyla yayımlanmış olan ve Mehmed/Muhammed adlı bir şaire atfedilmiş olan mesnevinin yazılış tarihi 1398’dir (Mehmed, 1965). Mesnevinin *Ferruḥ u Hüme* (*Ferruḥnâme*) adıyla Semih Tezcan ve İsmail Hakkı Aksoyak tarafından hazırlanan yeni bir neşri ve dil incelemesi basım aşamasındadır (Muhammed, 2021). Mesnevinin sebep-i telif bölümünde anlatıldığına göre, şair, Mısır sokaklarında dolaştığı bir gün bir dellâl tarafından satılan bir kitaba rast gelir, kitabı aldığı anda kitabın Kırım veya Hitay halkı tarafından “olgay bolgay” tanımıyla nitelediği Tatar dilinde yazılmış olduğunu görür ve kitaptaki mensur hikâyeleri nazma çeker. Sedit Yüksel’e göre mesnevideki yer ve şahıs isimlerinin Farsça olması mensur nüshanın kaynağının İran edebiyatı olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca, Yüksel’e göre, “olgay bolgay deyimi” nedeniyle bahsedilen Tatar dili Kıpçakça olmalıdır (Yüksel, 1965, s. 20-21).² Semih Tezcan, *Ferruḥ u Hüme* adıyla tanıttığı bu mesnevinin yazarının sözlerinin “doğru olabileceği gibi pekâla bir topos da” olabileceğine dikkat çeker ve bir topos olsa bile bu iddianın “on dördüncü yüzyılda öteki Türk dillerinden Anadolu ve Rumeli Türkçesine çeviriler yapıldığını gösteren bir kanıt niteliğinde” olduğunu belirtir (Tezcan, 2015, s. 547-548). Tezcan, Eski Anadolu ve Rumeli Türkçesi metinlerinde yer almayan fakat bu mesnevide geçen *köle* anlamındaki *değın* kelimesine odaklanır ve bu kelimedden yola çıkarak “Acaba bu mesnevi gerçekten ‘Kırım veya Hitay Türkçesinden çevrilmiş’ olabilir mi?” sorusunu sorar (Tezcan, 2015, s. 550).

Gül ü Hüsrev mesnevisi ise üç doktora tezine konu olmuş ve üç kez tenkitli metni oluşturulmuştur (Yoldaş, 1998; Solmaz, 2007; Kızıldaş, 2018). En son hazırlanan doktora tezi önceki iki doktora tezinden farklı bir nüshayı da içermesi nedeniyle günümüzde mevcut olan en kapsamlı tenkitli metindir (Kızıldaş,

² Bilindiği üzere “Olga-bolga sorunu” Türk dilleri tarihinin tartışmalı konuları arasındadır, bkz. Tekin 1973-1974.

2018). Tutmacı adlı ya da mahlaslı bir şaire atfedilen *Gül ü Hüsrev*, Ferîdüddîn Attâr'ın (öl. 1221) aynı adı taşıyan, bununla birlikte *Hüsrev-nâme* olarak da tanınan Farsça mesnevisinin çevirisidir (Levend, 1959; Şentürk ve Kartal, 2012). Türkçenin çeviri tarihi ile ilgili araştırmalarda dikkat çekildiği üzere, Türkçenin yazı dili olarak Anadolu'daki oluşum ve gelişim sürecinde Farsçadan yapılan edebî metin çevirileri günümüzdeki çeviri anlayışından farklıdır (Paker, 2002; Paker, 2014). Döneminin çeviri anlayışının ölçütlerine uygun olarak, Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* çevirisi kaynak metnin bire bir Türkçeye aktarımı değildir. Attâr ile Tutmacı'nın mesnevilerini karşılaştırmalı olarak inceleyen Ağâh Sırrı Levend, Tutmacı'nın oluşturduğu metnin Attâr'ın mesnevisine göre oldukça kısa olduğuna dikkat çeker (Levend, 1959, s. 161). Levend'in incelediği nüshada mesnevinin yazıldığı tarih yoktur, fakat mesnevide Ahmedî'nin (öl. 1413) *İskender-nâme*'si ve Şeyhoğlu Mustafa'nın (öl. 1413/14?) *Hurşid-nâme*'sinin övülmesi nedeniyle Levend, *Gül ü Hüsrev* mesnevisinin Ahmedî'nin *Cemşid-nâme*'sinden önce yazılmış olması gerektiğini belirtir ve mesneviyi on dördüncü yüzyılın son yıllarına tarihlendirir (Levend 1959, s. 162). Ayrıca, Maşallah Kızıldaş, mesnevideki "bu asr içinde" ibaresine dikkat çeker ve bu ibareyi, Tutmacı'nın Ahmedî ve Şeyhoğlu ile çağdaş olduğunun bir kanıtı olarak yorumlar (Kızıldaş, 2018, s. 2-3). Ali Osman Solmaz ise, Paris nüshasındaki kaydı esas alarak mesnevinin 1406 yılında yazılmış olduğunu ve Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini taşıdığını belirtir (Solmaz, 2007; Solmaz, 2010).

Eldeki veriler doğrultusunda *Işknâme/Ferruh u Hü mâ* ve *Gül ü Hüsrev* mesnevilerinin yazılış tarihleri 1398 ve 1406 yıllarıdır. Birbirine çok yakın olan bu tarihler, 'bu iki mesnevinin konuları ve karakterleri birbirine ne kadar benzerdir?' sorusunu akla getirir. Her ne kadar *Işknâme/Ferruh u Hü mâ*, kaynağı farklı bir Türk dili olan "karışık dilli" (Tezcan, 2105) bir metin olsa da karakter ve yer isimleri bu mesneviyi Farsça yazılı kaynaklara da bağlamaktadır. Bu mesneviye kaynaklık ettiği düşünülen mensur Türkçe kitabın (esin) kaynağı ya da kaynaklarından birisi Attâr'ın *Gül ü Hüsrev* mesnevisi olabilir mi ya da bu mesneviler farklı bir ortak kaynaktan beslenmiş olabilir mi? Bu makale, bu sorulara, her iki mesnevide de yer alan iki ortak hikâyeye odaklanarak cevap aramaktadır.

Esaretten Kurtuluş Yolu: Aşk Oyunu

Anadolu'daki mesnevi edebiyatının büyük bir bölümünü oluşturan aşk mesnevilerinin, özellikle de kaynak metni Farsça olan aşk mesnevilerinin kurguları birbirini izleyen belirli ortak özellikler içerir. Mesneviye adını veren kahramanın doğumu, eğitimi, âşık olması, aşkın önündeki engelleri aşmak için verdiği mücadeleler, bu uğurda ordusuyla katıldığı savaşlar, âşıkların kavuşması ve kahramanın ölümü bu mesnevilerin kurgusundaki ortak dönüm noktalarıdır. İki kahramanlı aşk mesnevilerinde ise, kadın kahramanın da en az erkek kahraman kadar cesur ve ceval olduğu hikâyelerde iki âşığın da eş zamanlı maceraları anlatılır. Bu mesnevilerde âşıklar birbirlerini bulmuşken ayrı düşerler ve tekrar birbirlerine kavuşmaya çalışırlar. Bu birbirine benzer iç hikâyeler ana hikâyenin kurgusunda birkaç kez tekrar eder. Bu tarz mesneviler, Nuran Tezcan tarafından "şehzade işknâmeleri" olarak tanımlanmıştır (Tezcan, 2016). Ortak kurgu ve motifler içeren bu mesneviler, şehzadelerin eğitimini hikâyeleyen ve aynı zamanda eğitim süreçlerinin bir parçası olan, hedef kitlesi yönetici sınıf olan metinlerdir (Tezcan, 2011; Tezcan, 2016; Taghizadehzonuz, 2016). Bunların kurgusu, Fars edebiyatının günümüze ulaşan aşk mesnevileri arasında en erken tarihlilerinden olan *Vîs u Râmîn* ile benzerlikler gösterir (Taghizadehzonuz, 2016). Bu tarz mesnevilerde, *Vîs u Râmîn*'de de görüldüğü üzere, âşıklar arasındaki gel-gitler ve gerilimler kurgunun önemli bir parçasını oluşturur (Fahredden Es'ad-i Gürgânî, 2013). Bu makalede incelenen *Işknâme/Ferruh u Hü mâ* ve *Gül ü Hüsrev* mesnevileri de kurgu ve içerikleriyle *şehzade işknâmeleri* olarak tanımlanan bu mesnevi geleneğinin birer parçasıdır.

Gül ü Hüsrev, adında da belirtildiği üzere, Gülruh ile Hüsrev arasındaki aşk macerasını hikâyelemektedir. Hüsrev, Rum kayzerinin oğludur, Gülruh ise Huzistan şahının kızıdır. Çocuğu olmayan Rum kayzerine müneccimler bir çocuğunun olacağını, fakat bu çocuğun zor bir hayatı olacağını bildirirler. Müneccimlerin müjdelediği çocuğa hamile kalan cariye, çocuğun hayatta kalmasını sağlamak için doğar doğmaz onu saraydan kaçırmak zorunda kalır, çünkü çocuğun öldürülmesi için sarayda planlar yapılmaktadır. Daye, doğan erkek çocuğu bir gemiyle kaçıtır. Tahtın varisi olan erkek çocuğun daha doğmadan canına kastedilmesi ve doğar doğmaz deniz yoluyla başka bir ülkeye kaçırılması, Yunanca kaynaklarda aktarılan Zeus'un meşhur hikâyesini çağrıştırmaktadır. Bu meşhur hikâyenin Hesiodos tarafından kayda geçirilen versiyonunda, doğmadan ölümü istenen Zeus, hayatta kalması için bir hile ile annesi tarafından Girit'e gönderilir ve başa geçecek yaşa gelene kadar babasından uzakta büyütülür (Hesiodos, 2018, s. 20-22). *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Hüsrev'in babasıyla karşılaşmasına kadar geçen süre de Zeus'un hikâyesiyle benzerdir, Hüsrev büyüyüp yiğit bir savaşçı olduktan sonra babasıyla karşılaşır.

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev*'inde dayenin gemi yolculuğu sonrası hikâye şöyle devam eder: Huzistan şahının bahçıvanı, oğlunun öldüğü gün kapısında dayeyi ve kaçırdığı çocuğu bulur, bu çocuğu oğlu yerine sayar ve adını Hürmüz koyar. Daye ölmeden önce Hürmüz'ün babasının Rum kayzeri olduğunu söyler. Bu bölümden sonra ise mesneviye kadın karakter de dâhil olur ve hikâye Huzistan şahının kızı Gülruh ile devam eder. Gülruh Hürmüz'ü bahçede uyurken görür ve âşık olur, daha sonra Hürmüz de Gülruh'u görür ve âşık olur, böylece maceraları başlar. Kahramanlık gösterip cesaretini kanıtladıktan sonra bir gün, Huzistan şahı Hürmüz'ü Rum kayzerine elçi olarak gönderir ve böylece gerçek ortaya çıkar, baba ve oğul karşılaşır ve tanışır. Kayzer, oğlunun adını Hüsrev olarak değiştirir. Hüsrev Huzistan'a döndüğünde Gül'ü bulamaz, Isfahan şahı Gül'ü kaçırmış ve şehri yıkmıştır, bunun üzerine Hüsrev, Isfahan'a doğru yola çıkar.

Hüsrev'in Isfahan yolcuğunun yer aldığı bölümde okura farklı ve tuhaf bir aşk hikâyesi anlatılır. Bu hikâyede, Hüsrev otuz askeriyile birlikte Isfahan'a doğru yol alırken fırtına çıkar ve yedi gün aralıksız yağın şiddetli yağmur nedeniyle yollarını kaybederler. Sonrasında otuz gün daha yol alırlar, nereye gittikleri belli değildir. Bir gün yolda Hüsrev'in karşısına güzel bir ahu çıkar, ahunun peşine düşen Hüsrev hem ahuyu hem de askerlerini kaybeder, yapayalnız kalır. Atına atlayıp yoluna devam eder, fakat aklıktan ve susuzluktan atı da kendisi de bitap düşer. Hüsrev bir süre bu şekilde yola devam eder, dayanamayacak hâle gelince ise dua etmeye başlar. Duası kabul olur ve uzaktan bir bölük keklik görünür. Kekliklerin olduğu yerde mutlaka su vardır diye düşünen Hüsrev oraya gider ve susuzluğunu giderir. Gece uyurken şiddetli bir yağmur başlar ve sabah olduğunda atını bulamaz. Artık atı bile olmayan Hüsrev tek başına yürüyerek yoluna devam eder. On gün yol alınca kuvveti tükenir ve aklıktan takatsiz yatarken insan yiyan zencilere esir düşer. Zenciler Hüsrev'i alıp kalelerine götürürler:

Meger bir zengî merdüm-ğ'âr vardı / Yatur gördi anı üstine vardı

[...]

Yüridi zengî bağladı elini / Tütup girdi mağâminuñ yolını

Alup şeh-zâdeyi giderdi ta'cîl / Yüridi yol bunlar çünkü bir mil

İrahdan bir yüce kal'a görindi / N'olur şeh-zâdenüñ hâli gör indi

[...]

Çü irdi ƙal'aya āvāre Hüsrev / İſit kim ne görür bî-çāre Hüsrev
 Getürürler hemān-dem bir cüvānı / Revān Hüsrev öninde yirler anı
 Bu hāli göricegez Hüsrev anda / Ümīdi ƙalmadı cān u cihānda

(Kızıldaş, 2018, s. 386-388)

Gördükleri karşısında ümitsizliğe düşen Hüsrev kurtuluşu için dua etmeye başlar. Mesnevinin bu bölümündeki dua beyitleri tevekkül hakkındadır. Birden kurtuluşunun çaresi Hüsrev'in ayağına gelir:

Meger ol zenginün bir kıızı vardı / Şanasın muƙlaƙa dīv-i ſaƙardı
 [...]
 Çü bādencān idi yüzinde burnı / Şanasın jīveye tulumdı ƙarnı
 Göricek Hüsrev'i bunda giriftār / Hezārān cān ile oldı hırīdār
 [...]
 Göricek yüzini gözi ƙamaşdı / Söküldi cümle bendi 'aƙlı ſaşdı
 [...]
 Ƙarār idemedi ol gice ol kıız / Çırāğ yandurdı vardı Hürmüz'e tiz
 Kebāb u nuƙl ile ſerbet getürdi / Girüp Hürmüz tapusunda oturdu
 Didı kim iy cüvān-ı māh-peyker / Hümā-himmet ƙamer-ƙal'at semen-ber
 [...]
 Gönül milkini mihrün güli tutdı / Bu cān bağında 'ıſƙuñ toħmı bitdi
 Başum mihrünle pür-sevdā olupdur / Gönül 'ıſƙuñla pür-gavgā olupdur

(Kızıldaş, 2018, s. 388-390)

Yemek sofrası hazırlatıp Hüsrev'in ayağına gelen ve açık yüreklilikle aşkı dile getiren, fakat metinde olumsuz benzetmelerle betimlenen bu âşık, Hüsrev'in esaretten kurtuluşunun tek yoludur. Durumun farkında olan Hüsrev, kurtuluşu için bir aşk oyunu oynamaya başlar. Kolunu kızın boynuna dolar, sarılır, öper ve tatlı sözler söyler. Bütün bunların bir oyun olduğu ve Hüsrev'in zoraki davranışları olduğu metinde okuyucuya açıkça ifade edilir:

Ʀa'ām idi ſehūñ ancağ dilegi / Ki bulmamışdı on biş gün yimegi
 Bir iki loğma çün yidi vü ſoydı / Füsūna başladı vü kıza uydı
 Kızuñ çün dilegin bildi ſehin-ſāh / Ƙoln boynına ſaldı vü didi āh
 Benümle çünki itdün böyle peyvend / Şanasın bendüm üstine ƙoduñ bend
 Bunı didi vü 'ıſve toħmın ekdi / El urdı vü kıızı kendüye çekdi
 Biraz ƙocdı bir iki buse ƙağdı / Diyezdün kim kıızı odlara yağdı
 Egerçi hoş gelür idi siyāha / Velī ibrām idi gāyetde ſāha

(Kızıldaş, 2018, s. 388-390)

Aşk oyununa devam Hüsrev, kaleden kurtuluş çaresi bulmak için gözünün önünde insan yiyeenin kim olduğunu sorar ve kızın babası olduğunu öğrenir. Babasının yanında kendisi gibi elli adamı vardır, bu adamlar Hüsrev'i de yemek niyetiyle ellerinde tutmaktadır. Adı mesnevîde anılmayan âşık kız, Hüsrev'e canı pahasına onu koruyacağını söyler. Bu söze sevinen Hüsrev, tatlı vaatlerle kızı kandırmaya ve öpmeye devam eder:

Bu sözden Hürmüz oldı şād gâyet / Kızı öpmeğe başladı ri'âyet
Didi Hürmüz ki iy yâr-ı vefâ-dâr / Bu zahmetden beni cehd eyle kurtar
Giderürsen ayağumdan bu bendi / Lebünden virem irte gice çandı

(Kızıltaş, 2018, s. 391-392)

Hüsrev'in aşk oyunu işe yarar. Âşık kız, babasıyla yanındaki elli adamının sarhoş olup sızdıklarını, bu nedenle kaçmak için en uygun vakit olduğunu Hüsrev'e haber verir ve Hüsrev'in ayağındaki bağları eğe ile keserek onu serbest bırakır:

Görüp geldüm ki atam mest olupdur / Şunuñ bigi yatur şankim ölüpdür
Girü kalanı hod getmişdür elden / Örüçur olalım hâlî hâlelden
[...]
Dağı bunuñ bigi fırsat bulunmaz / Örüçur kim dağı ruşşat bulunmaz
Hemân-dem vardı bir ige getürdi / Ayağı bendini kesdi götürdi

(Kızıltaş, 2018, s. 392)

Serbest kalan Hüsrev hemen kaledekileri öldürür, tüm esirleri serbest bırakır. Esirler arasında Ferruh ve Pîrûz adlı iki yiğit delikanlı vardır. Bunlar Nişâbûr şahı Şâbûr'un adamlarıdır. Gül'ün güzelliğini duyan Şâbûr, Ferruh ve Pîrûz'u Gül'ün bir resmini bulmaları için Huzistan'a göndermiş, Ferruh ve Pîrûz resmi bulup satın almış ve dönüş yolunda bu kalede esir düşmüşlerdir. Ferruh ve Pîrûz kendilerini kurtaran Hüsrev'in önünde eğilip ona dua ederler, Hüsrev de bunları beğenir ve yanına alır. Sabah olunca, kaleden ayrılmadan önce cesetleri kuyuya atarlar, bunu gören âşık kız korkar ve Hüsrev'den canını bağışlamasını ister. Hüsrev ona bir zarar vermeyeceğini, isterse kaleyi kendisine bağışlayacağını, isterse kendisiyle gelebileceğini söyler, fakat kendisiyle gelirse sadece yüzünü görmekle yetinmesi gerekecektir. Esirken kıza aşk oyunu oynayan Hüsrev, kurtulduktan hemen sonra bu oyunu sonlandırır. Kız çaresiz Hüsrev'in dediğine razı olur, çünkü ayrılık onun için ölümle eş değerdir. Hüsrev, kızın hâlini anlatmasına bile fırsat vermez, aşktan bahseden sözlerini kısa kesmesini söylerek onu susturur:

Şeh eydür diler iseñ kal'ayı sen / Saña bağışlayayum gideyim ben
Şalâdur binüm ile gelür iseñ / Rızâ virdüm ne kim sen kıılır iseñ
[...]
Benüm hâlümü ben muçlak bilürem / Ki senden ayrı kalırsam ölürem
Giderseñ ya beni dağı bile al / Bile almazsañ öldür kuyıya şal
[...]
Yüzüñ görmeğe kânî' olmuşam ben / Dağı sevdâyı elden şalmışam ben
[...]
Didi Hürmüz sözi uzatmağıl pes / Ne kim sen dirseñ ol olsun sözi kes
Yüzüm görmeğe kılırsañ kanaâ't / Dağı dürlü dürütmezseñ şana't
Revâ durur bize peyvend olasıñ / Eger bir görmeğe hursend olasıñ

(Kızıltaş, 2018, s. 399-400)

Attâr'ın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinden çeviri yoluyla Tutmacı'nın mesnevisine geçmiş olan bu düşündürücü aşk oyunu hikâyesi ve hikâyenin sonunda mesneviye dâhil olan karakterler, bu iki mesnevi ile Mehmed'in *Işknâme/Ferruh u Hümâ* mesnevisi arasında metinsel bağlar kurar. *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde bir yan karakter olan Ferruh, Mehmed'in kaynağı bilinmeyen mensur bir kitaptan

aktardığı mesnevisinde Numân Şah'ın oğludur. İki mesnevinin de kurgusunu ve karakterlerini genel hatlarıyla öğrenenlerin ilk izlenimi, bu mesnevilerdeki Ferruh karakterlerinin birbirinden bağımsız olduğu yönünde olacaktır, fakat bu mesneviler yakın okuma ile incelendiğinde aralarında çeşitli metinsel bağlar belirir. Bu metinlerarası ilişkiler ortak hikâyelere veya iç içe geçerek birbiriyle bütünleşmiş karışık hikâyeli mesnevi bölümlerine işaret eder.

Işknâme/Ferruh u Hümâ mesnevisinin kurgusu âşıkların kavuşma – ayrılık – kavuşma maceraları açısından *Gül ü Hüsrev* ile benzerdir. Hümâ, Gülrüh gibi zeki ve savaşçı bir karakterdir. Sedit Yüksel, Hümâ'nın da bir kahraman olduğuna dikkat çeker ve Hümâ'yı tanımlarken, “*Süheyl ü Nevbahâr*'ın kadın kahramanı Nevbahâr'ı[n], Hint destanlarından *Mahabbarata*'nın ve *Ramayana*'nın kadın kahramanları Damayanti ile Sita'yı andır[dığını]” belirtir (Mehmed, 1965, s. 26-27). *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Hüsrev'in esir düştüğü zenciler kalesine, *Işknâme/Ferruh u Hümâ* mesnevisinde Hümâ esir düşer. Ferruh ise yaralanır ve Sehm adlı bir emir tarafından bulunur. Hümâ'nın kaledeki esareti ve kahramanlığı anlatılmadan önce Ferruh'un yaralanması ve Hümâ'dan ayrı düşmesi anlatılır.

Ğaya başında vardı ƙal'a yuca / İçi Zengiler idi uçdan uca
 Beginüñ oldu nâgeh gözleri tuş / Ferahnâk oldu yavlağ ħâtırı ħoş
 Ƙatında var idi bir niçe ħün-rîz / Didi aluñ gelüñ siz ƙatuma tîz
 Segirdü geldiler bunlara cümle / Gelen er Ferruh'a ön ƙıldı ħamle
 [...]
 Yıƙıldı süksüni üstine ol seg / Ƙamusı gördiler yıƙıldı bu beg
 İnüp ƙaldurdılar yirden ol iti / Var idi Şeh'de daħı yara yiti
 Ƙızıl ƙanlara ħarğ oldu bulaşdı / Atuñ boynına sarmaşdı tolaşdı
 İki gün gitdi at yitdükçe güci / Kim ol tağuñ görindi öte uci
 Delim bitmişdi anda dürlü otlar / At ol arada eglendi vü otlar
 Bir atlu hoş yigit irdi meger kim / Ol araya emir idi bu ħâkim
 Adı Sehm idi ħâyetde saħı ol / Ki ħâtem'den 'aħası var idi bol
 Ata binmiş idi ƙılmağa seyrân / Bir er gördi yatur at üzre ħayrân
 İlerü vardı vü gördi cemâlin / Ƙanı aƣar veli bulmaz zevâlin
 Terahħum eyleyühen ƙıldı re'fet / Göñül baħrinde cüş itdi maħabbet
 Buyurdu şardılar zaħmini muħkem / Otacı geldi urdı aña merhem
 Odasına iletdi ƙıldı tîmâr / Maħabbet sırrın itdi aña izħâr
 Bir ay içre ƣamu zaħmi oñıldı / Kesildi yareden olan inildi
 Niğârin derdi ħikin artar idi / ħayâli gözlerini örter idi

(Mehmed, 1965, s. 155-158)

Kalenin beyi ile savaşan Ferruh kılıç darbesiyle yaralanıp kendinden geçmeden önce kale beyini yararlar. Hikâyenin bundan sonrası Sehm'in iyileştirdiği Ferruh'un ayrılık derdine düşmesi ve Hümâ'nın zencilerin beyini öldürüp kaleden kurtulmasıyla devam eder:

Hümâ ƣaçup giderdi bi-ten ü cân / Gehî nâle ƣıladı ħâħ eħħân
 Şoñıdan zengiler yitdiler aña / Cefâ (vü) cevri çok itdiler aña
 Keşân iletdiler ƣal'a içine / Çü Zengî baƣdı ol boya biçine
 [...]

Hümâ fikr eyledi didi bu Zengî / Yoruldu kalmadı yüzinde rengi
 Yaraşur ger harîf olan buña ben / Ki uğradum 'azîm havf ü buña ben
 Kılıcın kapdı Zengî'nüñ kınından / İlan idi ki çıkardı ininden
 Havâle kıldı anuñ üstine çağ / Kızıl aña döndi ol kara zâğ
 [...]
 Boşandı eski zahmı cümle yine / Ki kalmadı (güci) kılmağa hamle
 Zâ'if oldı yüzi üstine düştü / Zemâne güldi aña baht buşdı
 İrişmedi bu 'âlemde umuya / İrişdi ol sâ'at cânı tamuya
 [...]
 Bir ata urdı vü birine bindi / Bu Zengî kal'asından tiz yuvındı

(Mehmed, 1965, s. 158-161)

Ayrı bir bölüm olarak okunduğunda, *Işknâme/Ferruh u Hümâ* mesnevisindeki bu esaret hikâyesinin *Gül ü Hüsrev* mesnevisindeki esaret hikâyesiyle tek benzerliği hikâyenin ana kahramanlarından birinin zenciler tarafından bir kalede esir alınmasıdır. Tek başına bu benzerlik, iki mesnevi arasında zayıf bir metinsel bağ kurar. Aşk oyununun *Işknâme/Ferruh u Hümâ* mesnevisindeki yokluğu ve esir düşenin Ferruh değil Hümâ olması, dolaşımında olan bir hikâyenin her iki mesnevide de birbirinden bağımsız olarak farklı biçimlerde yeniden yazıldığını düşündürür. Öte yandan, *Işknâme/Ferruh u Hümâ* mesnevisinin on yedinci yüzyılda III. Mehmed'in (öl. 1603) emriyle Mehmed Şerîf (öl. 1631) tarafından yapılan mensur çevirisi dikkat çekici bir aşk oyunu hikâyesi içermektedir (Mehmed Şerîf, 2017, s. 214-221). *Dâsitân-ı Ferruh u Hümâ* adıyla tenkitli metni ve müellif nüshasının tıpkıbasımı yayımlanmış olan (Mehmed Şerîf, 2017) bu mensur hikâye kitabında, hikâyenin ana kahramanı Ferruh, deniz yolculuğu sırasında fırtınaya yakalanır ve parçalanmış gemi onu bir adanın kenarına atar. Bu adada insan yiyenler (*merdüm-h'vârlar*) yaşamaktadır. Hüsrev'in tek başına esir düşmesinin aksine, Ferruh bu ada macerasında yalnız değildir, yanında Hurrem vardır. Numân Şah'ın vezirinin oğlu olan Hurrem, Ferruh ile aynı gece doğar, en az onun kadar yiğit bir savaşçıdır ve Ferruh'un kavuşmak için maceradan maceraya koştuğu Hümâ kadar önemli bir karakterdir. Hüsrev'in esaret hikâyesinde olduğu gibi bu hikâyede de insan yiyenlerin kızı Ferruh'a âşık olur, Ferruh bu durumu esaretten kurtuluşunun bir çaresi olarak görür ve aynı Hüsrev gibi bir aşk oyunu oynamaya başlar. Ferruh'un ada hikâyesinin en dikkat çekici tarafı, bu hikâyenin ünlü Odysseus'un hikâyesi ile benzerliğidir (Homeros, 2017, s. 165-184; Kocaer, 2022).

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisi ile *Işknâme/Ferruh u Hümâ* mesnevisinin on yedinci yüzyıldaki mensur çevirisinde yer alan bu aşk oyunu bölümü, iki mesnevi arasındaki bağları güçlendirir. Hem Hüsrev'in hem de Ferruh'un hikâyesinde aşk ateşiyle kahramanları esaretten kurtaran kızların sonu ölüm olur, diğer bir ifadeyle, her iki metin de adlarını bile söylemediği bu iki karakterin hikâyesini aşk oyununun bitişiyle sonlandırır. Bununla birlikte, Ferruh'un hikâyesinde âşık kız kaçış sırasında öldürülürken, Hüsrev'in hikâyesinde haramilerle olan maceraya kadar Hüsrev'in yanında yola devam eder ve bir harami tarafından öldürülür. *Gül ü Hüsrev*'de ise bu harami hikâyesi Ferruh'un on yedinci yüzyıldaki maceralarından farklı bir şekilde yer alır ve iki metni farklı bir bölümle birbirine tekrar bağlar.

Ferruh'un on yedinci yüzyıldaki mensur hikâye kitabında yer alan hikâyede, Ferruh, Hurrem ve Hümâ birlikte kaçarlar Hurrem akarsuya kapılır ve kaybolur. Ferruh ve Hümâ birlikte yola devam ederler ve bir dağ eteğinde haramilerin saldırısına uğralar. Ferruh haramilerin reisini yaralar, fakat kendisi de yaralanır ve atının üstünde kendinden geçmiş bir hâlde oradan ayrılır. Atı Ferruh'u Sehm'in topraklarına

götürür, Ferruh'u yaralı hâlde bulan Sehm ise onu kendi şehrine götürür ve Ferruh'un yaralarını iyileştirir. Hümâ'yı kaybeden Ferruh tekrar ayrılık derdine düşer. Hümâ ise haramilere esir düşer, haramiler onu kalelerine götürürler. Yaralı olan harami beyi Hümâ'ya âşık olur ve kalede kimsenin olmadığı bir sırada Hümâ'ya saldırır. Hümâ harami beyini öldürür ve kaleden kaçır (Mehmed Şerîf, 2017, s. 79). Ferruh ile Hümâ'nın on yedinci yüzyıldaki mensur hikâye kitabında yer alan haramilerin kalesine esir düşme hikâyesi on dördüncü yüzyıldaki *Işknâme/Ferruh u Hümâ* mesnevisindeki insan yiyen zencilerin kalesine esir düşme hikâyesi ile neredeyse bire bir aynıdır. İki hikâyedeki tek fark kalenin sahipleridir. Bu ayrıntı, Attâr'ın *Gül ü Hüsrev* mesnevisi, *Işknâme/Ferruh u Hümâ* mesnevisi, Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisi ve on yedinci yüzyıldaki mensur *Dâsitân-ı Ferruh u Hümâ* hikâyesi arasındaki metinsel bağları karmaşıklaştırır.

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül'ün Hümâ'nın hikâyesine benzeyen bir kaçırılma hikâyesi vardır. İsfahan şahından kaçmakta olan Hüsrev, Gül, dadı, Hüsnâ, Hüsrev'i kaleden kurtaran âşık kız, Ferruh ve Pîrûz haydutların kalesine varırlar. Hüsrev kadınları dağa gönderir, fakat haydutlardan bazıları dağa gelerek kadınlara saldırır. Hüsrev'i kaleden kurtarmış olan kız haydutların okuyla ölür, haydutlar Gül ve Hüsnâ'yı kaleye götürür. Hüsrev ne yapacağını bilemez fakat Ferruh kahramanlık gösterir ve kaleye giderek Gül ve Hüsnâ'yı kurtarır, Gül kılıçla haydutların başını keser. Gül'ün kaleye kaçırılması ve Ferruh tarafından kurtarılması, dört metinde de yer alan hikâyeleri ve karakterleri ayrılmaz bir şekilde birbirine bağlar.

Esaretten kurtulmayı sağlayan bir aşk oyunu ve kaleye kaçırılma motifi ekseninde birbirine dolaşan bu hikâyeler, bu metinlerin ortak bir hikâye veya kaynaktan farklı kollara ayrılmış olduğunu düşündürmektedir. Mesneviler arasında kahraman alışverişi ve bu kahramanların hikâyelerindeki sürekliliğin edebiyat tarihinde çeşitli örnekleri vardır. *Cemşîd u Hurşîd* mesnevilerinin kahramanlarının *Vîs u Râmîn* mesnevisinde Vîs ile Râmîn'in çocukları ile aynı adı taşıması mesnevilerarası ilişkilere ve hikâyelerin sürekliliğine dikkat çekici bir örnektir (Taghizadehzonuz, 2016, s. 14). Bu bağlamda, *Gül ü Hüsrev*'deki Ferruh karakteri ile *Işknâme/Ferruh u Hümâ* mesnevisindeki Ferruh karakteri iki mesneviyi birbirine bağlayan ve bu mesneviler arasındaki ortak hikâyelere/kaynaklara işaret eden kilit bir karakter olarak belirir.

Yaşamın Sonu, Hikâyenin Sonu: Yatakta Saklı Yılan

Esaretten kurtulmak için oynanan aşk oyunu ve kaleye kaçırılma hikâyelerinde olduğu gibi yatağında yılan tarafından sokularak öldürülen kahramanların hikâyeleri de *Gül ü Hüsrev* ile *Işknâme/Ferruh u Hümâ* mesnevilerini birbirine bağlar. Özellikle *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde bu hikâye merkezî bir konuma sahiptir. Bu mesnevide, âşıklar arasındaki ayrılıklar ve kavuşma uğruna verilen türlü savaş ve mücadelelerden sonra Gül ile Hüsrev'in aşkı mutlu sonla biter, iki âşık evlenir. Ayrıca mesnevinin kurgusunda belirleyici rol oynayan diğer karakterlerin de hikâyesi mutlu sonla biter, Ferruh Cihânefrûz ile, Pîrûz da Hüsnâ ile evlenir. Bu toplu evlilik mesnevi için bir son gibi görünse de kahramanların hikâyeleri burada bitmez, zaman ilerlemeye devam eder. Mutlu geçen on yıldan sonra bir gün Hüsrev ava çıkar. Bu av macerası Hüsrev'in ölümünü hikâyeler. Hüsrev'in otağını kurup uyuduğu pınar kenarı bir yılanın yuvasıdır:

Felekde çün güneş irdi zevâle / İrişdi Hüsrev'ün 'ömri kemâle

Giderken şâh ol demde şikâre / Yolu uğradı bir hoş çemsâre

[...]

Buyurdi şeh ki şol dem bârigâhı / Orada kırdılar çevre sipâhı

Bınar üstinde şaldılar firâşın / Girüp yaşduğa urdı şâh başın
 Kazâu’llâh bir ef ı yılanuñ / Maķâmıymış ezelden ora anuñ
 Gelürdi her dem ol şudan içerde / Yaturdı ıssı geçdükçe göçerde
 [...]
 Çü şâhuñ anda işini bitürdi / Girüp ol yaş topraķda yaturdı
 Ölür ol şâh anda ķahr içinde / Ķalur ol nüş lebler zehr içinde
 [...]
 Yaturdı şâh ikindü vaķtı oldu / Ne göz açdı ne uyhudan uyandı
 Girürler ü görürler şâh yatmış / Yanında bir yılan topraĵa batmış
 [...]
 Yaş ile kıldılar bınarı Ceyhün / Taş ile kıldılar yılanı pür-hün

(Kızıtaş, 2018, s. 642-646)

Hüsrev’in ölümü mesnevinin sonunu imler, fakat mesnevi hemen sonlanmaz. Mesnevinin devamında, Hüsrev’in acısına dayanamayan Gül bir süre sonra Hüsrev’in mezarı başında ölür. Rum kayzeri altı yıl daha tahtta kalır, sonrasında tahtını torunu Cihângîr’e bırakır. Cihângîr’in tahta çıkışıyla mesnevi sonlanır. Hüsrev’in doğumu ile açılan mesnevinin Hüsrev’in ölümü ile sonlanmaması dikkat çekicidir. *Gül ü Hüsrev*, tahtın Hüsrev’in oğlu Cihângîr’e geçişini de anlatarak Hüsrev’in öncesi ve sonrasıyla birlikte bütün bir hayat hikâyesini anlatır. Bu hayat hikâyesinde Hüsrev’in ömrünün yılan ile sonlanması oldukça semboliktir ve eski mitik anlatılar ile ilişkilidir.

Hüsrev’in ölümü suyun başında ve uykuda gelir. Su, yılan ve ölüm arasındaki mitik bağlar oldukça eskidir. Günümüze ulaşan en eski tarihli yazılı metinlerden *Gılgamış Destanı*’nda bu bağlar somut bir şekilde hikâyelenir. Bilindiği üzere, Gılgamış’ın ünlü ölümsüzlüğü arayış yolculuğu bir yılan nedeniyle ölümün kendisine dönüşür. Gılgamış’ın suyun içinde bulduğu ölümsüzlük otunu bir yılan kapar, ölümsüzlüğe yılan kavuşur, Gılgamış’ın sonu ise ölüm olur (*Gılgamış Destanı*, 2018). Akademik çalışmalar, yılanın *ömür* ve *zaman* ile ilişkisinin Yakın Doğu kökenli olduğuna ve buradan Yunan mitlerine geçtiğine dikkat çekerler. Ayrıca yılan, ömür ve zaman ile birlikte “kozmetik döngü”yü de imlemektedir (Gören, 2014). Mitik semboller doğrultusunda okunduğunda, Hüsrev’in ölüm sahnesinin tasvirinde su, uyku/yatak ve yılanın birlikteliği, kozmik döngünün temsili bir anlatımı olarak belirir. Bilindiği üzere, uykunun ölümle eş değer olması veya yarı ölüm olarak tanımlanması bu dönemin metinlerinde sıkça geçer. Mesnevinin Hüsrev’in ölümüyle kapanmaması ve tahta Cihângîr’in geçmesiyle son bulması ise biten bir döngünün ardından başlayan yeni bir döngüyü anlatmakta, bu süreklilik ile kozmik döngüye işaret etmektedir.

Gül ü Hüsrev mesnevisindeki ölüm sahnesine benzer şekilde *İşknâme/Ferruh u Hüme* mesnevisinde de ölüm bir yılanla ve yatakta gelir. Ferruh’un daimi yol arkadaşı Hurrem yol maceralarının birisinde bir şahın kızına âşık olur. Şah aşklarına karşı çıkar, yaşanan maceralardan sonra şah savaşta yenilir. Hurrem şahın kızı ile evlenir, fakat evlendikleri gece yatağa saklanmış olan bir yılan kızı öldürür.

Dügün oldu bezendi ķaşr ü eyvân / İrürdi Hurrem’e adın âsmân
 Çalındı kūs ü girdi girdege ol / Yaranmaya murâda girdege ol
 El ele yengeler virişdürüben / Gül ile şekkeri ķarışduruban
 Ķodılar ikisini anda tenhâ / Ķamu olmuş idi esbâb müheyâyâ
 Ķazâ ol yirde hâzır olmuş idi / Ķader anlara nâzır olmuş idi

Meger döşekde yaturmuş bir efî / Belânuñ olmaz imiş nesne defî
 Basar kıyruğımı soğar kıızı ol / Yene fi'l-hâl yaşurur izi ol
 Fiğân itdi bu kız ışmarladı cân / Kažâ çün nâzil ide aña dermân
 Göricek anı Hürrem kıldı feryâd / 'Acâ'ib düğün oldu turfa dâmâd

(Mehmed, 1965, s. 178-179)

Hüsrev'in ölümünden farklı olarak şahın kızının ölümü su ile ilişkilendirilmez, fakat uyku/yatak ve ölüm ilişkisi zayıf bir bağlantıyla burada da temsil edilmektedir. Her iki mesnevîde de yılan ömrü ve bir döngünün bitişini simgeler. Hürrem'in hikâyesinde, Hürrem'in adı anılmayan aşkı bir yılan ile mesnevîdeki rolünü tamamlar ve mesnevîden çıkar, döngü ise devam eder, ölen sevgilinin yerine yeni bir sevgili, Dilguşâ gelir. Ölen sevgilinin aksine yeni sevgilinin adıyla hikâyede yer alması onun önemine işaret eder. Bu yeni döngüde Hürrem'in Dilguşâ ile macerası da evlilik ile sonlanır. Bu durum, *Gül ü Hüsrev* mesnevîsine benzer şekilde, *Işknâme/Ferruh u Hümâ* mesnevîsinde de yılan ile gelen ölümün bir döngünün bitişini ve yeni bir döngünün başlangıcını imlediğini gösterir.

Sonuç

On dördüncü yüzyılın sonunda Mehmed/Muhammed adlı bir şair tarafından mensur bir kitaptan nazma çekildiği belirtilen *Işknâme/Ferruh u Hümâ* mesnevîsine ile bu mesnevîden çok kısa bir süre sonra, on beşinci yüzyılın hemen başında Tutmacı adıyla tanınan bir şair tarafından Attâr'ın aynı adlı mesnevîsinden Türkçeye çevrilen *Gül ü Hüsrev* mesnevîsine arasında karmaşık metinsel bağlar vardır. Bu makalede, bu iki mesnevîde ortak olan iki hikâyeye incelenmiş ve bu hikâyelerin çok daha eski kaynaklarla ve mitik anlatılarla ilişkili olduğu saptanmıştır. *Gül ü Hüsrev*'de önemli bir işlevi olan esaretten kurtulmak için oynanan aşk oyunu hikâyesi *Işknâme/Ferruh u Hümâ* mesnevîsinin günümüzde bilinen tek nüshasında yer almazken, bu hikâyeye farklı bir şekilde bu mesnevînin on yedinci yüzyıldaki mensur çevirisinde yer alır. Tam bir inceleme için bu üç metnin Attâr'ın Farsça *Gül ü Hüsrev* mesnevîsine ile birlikte okunması gereklidir. Bununla birlikte, her ne kadar çeviri olarak tanımlansalar da bu dört metnin birlikte okunması, ortak hikâyelerin belirlenmesi, değişimlerin izlenmesi ve metinlerarası ilişkilerin saptanması için bir başlangıç aşamasıdır. *Işknâme/Ferruh u Hümâ* mesnevîsinin günümüzde sadece tek nüshasının bilinmesi Ferruh'un hikâyesinin izlerini sürmeyi zorlaştıran bir durumdur. Öte yandan, *Gül ü Hüsrev*'deki Ferruh karakteri ve iki mesnevî arasındaki diğer ortak hikâyeler ve motifler, bu metinleri dikkat çekici bir biçimde birbirine bağlar. *Işknâme/Ferruh u Hümâ* mesnevîsinin dil özellikleri için geçerli olan "karışık dilli metinler" tanımlaması bu döneme ait metinlerdeki karışık hikâyelerin saptanması için de yol gösterici bir tanımlamadır. Bu doğrultuda, Anadolu Türkçesi ile yazılmış mesnevîler arasındaki *karışık hikâyeli metinleri* saptamak mesnevî tarihi ve incelemeleri için önemli bir araştırma konusudur.

Kaynakça

- Fahreddin Es'ad-i Gürgânî (2013). *Vîs ile Râmûn*. Çev. Mehmet Kanar. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gılgamış Destanı* (2018). Çev. Sait Maden. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gören, E. (2014). Yakınoğu Kökenli Yılan Motifinin Yunan – Roma Dinindeki Alımlanışı. *Yılan Kitabı*. Ed. Emine Gürsoy Naskali. İstanbul: Kitabevi, s. 5-52.
- Hesiodos (2018). *Theogonia & İşler ve Günler*. Çev. Azra Erhat ve Sabahattin Eyübođlu. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Homeros (2017). *Odyseia*. Çev. Azra Erhat ve A. Kadir. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Kocaer, S. (2022). Yeniden Yazım Geleneğinde On Yedinci Yüzyıldan Hikâye Örnekleri: *Dâsitân-ı Ferruh u Hümâ ve Nihâlistân*. Basım Aşamasında.
- Kızıldaş, M. (2018). *Tutmacı'nın Gül ü Hüsrev Mesnevisi (Tenkitli Metin – Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük)*. Doktora Tezi, Bitlis Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Levend, A. S. (1959). Attar ile Tutmacı'nın Gül ü Husrev Mesnevileri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 7, 161-203.
- Mehmed (1965). *İşk-nâme (İnceleme – Metin)*. Haz. Sedit Yüksel. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Mehmed Şerif (2017). *Dâsitân-ı Ferruh u Hümâ (Ferruh ile Hümâ: Mutlu Sonla Biten Bir Aşk Serüveni)*. Haz. Mehmet Gürbüz, Tuba Işınsoy Durmuş, İncinur Atik Gürbüz, Mustafa Durmuş. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Muhammed (2021). *Ferruh u Hümâ (Ferruh-nâme)*. Haz. Semih Tezcan ve İsmail Hakkı Aksoyak. Cambridge, MA: Harvard University.
- Paker, S. (2002). Translation as *Terceme* and *Nazire* Culture-bound Concepts and their Implications for a Conceptual Framework for Research on Ottoman Translation History. *Crosscultural Transgressions: Research Models in Translation Studies II: Historical and Ideological Issues*, Ed. Theo Hermans. Manchester, s. 120-143.
- Paker, S. (2014). Terceme, te'lif ve özgünlük meselesi. *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX: Metnin hâlleri: Osmanlı'da telif, tercüme ve şerh*, Ed. Hatice Aynur, Müjgân Çakır, Hanife Koncu, Selim Sırrı Kuru ve Ali Emre Özyıldırım. İstanbul: Klasik Yayınları, s. 36-71.
- Solmaz, A. O. (2007). *Tutmacı'nın Gül ü Hüsrev Adh Eseri (İnceleme – Metin – Dizin)*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Solmaz, A. O. (2010). Gül ü Hüsrev'e Yeniden Bakmak. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 15 (38), 41-50.
- Şentürk A. A. ve A. Kartal (2012). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Taghizadehzonuz, R. (2016). *İşknâme (Ferruh u Hümâ) Mesnevisinde Sevgililerin "İlk Âşık Olma" Motifinin İran Aşk Mesnevileriyle Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tekin, Ş. (1973-1974). 1343 Tarihli Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Türk Dili Tarihinde "Olğa-bolğa" Sorunu. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 21-22, 59-157.
- Tezcan, N. (2011). Osmanlı – Türk Edebiyatında Aşk Mesnevilerini Şövalye Aşkı Bağlamında Okumak. *Frankofoni*, 23, 121-132.
- Tezcan, N. (2016). Kurmacanın Kurmacası: Aşk Mesnevilerinin Kurgusu Bağlamında Şeyh Gâlib'in Hüsn ü Aşk'ı. *Divan Edebiyatına Yeniden Bakış*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tezcan, S. (2015). Eski Anadolu ve Rumeli Türkçesinin Söz Varlığı Üzerine. 5. *Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, s. 545-550.
- Yoldaş, K. (1998). *Tutmacı'nın Gül ü Hüsrev'i (İnceleme – Metin)*. Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.